

BURSA YENİ KAPLICA'DAKİ ŞAM TİPİ ÇİNİLER

Sevinç GÖK*

Uludağ'ın eteklerinde kurulmuş olan Bursa, Osmanlı devletine başkentlik yapmış, siyasi ve ekonomik etkinliğinin yanı sıra, kültürel açıdan da Osmanlı dönemine damgasını vurmuş önemli şehirlerimizden biridir. XIV. yüzyılın başlarından, XV. yüzyılın ortalarına kadar uzanan zaman içerisinde, başa geçen ilk Osmanlı padişahları Bursa'da sultanlıklarını ilan etmişlerdir. Bu padişahlar, güçlerini göstermek amacıyla başa geçer geçmez, kendi adlarını da taşıyan çok sayıda yapı inşa ettirmiş, böylece şehrin gelişmesini sağlarken, isimlerini de ölümsüz kılmışlardır.

Şifalı sularıyla ünlü olan Bursa'da birçok hamam ve kaplıca bulunmaktadır. Ne yazık ki yapıların bir kısmı günümüze büyük onarımlar geçirerek geldikleri için, bu yapıların süslemeleri hakkında pek bilgi sahibi değiliz. Yalnızca Yeni Kaplıca'da, günümüze sağlam ulaşabilmiş çiniler bulunmaktadır.

Yeni Kaplıca Hamamı'nın, Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı Rüstem Paşa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir¹. Hamamın sıcaklık mekanına geçişi sağlayan

---

* Araştırma Görevlisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü. "Bursa'daki Türk Yapılarında Yer Alan Çini Süslemeli Örnekler" konulu Yüksek Lisans tezimi yöneten Sayın Hocam Lale Bulut'a teşekkür ederim.

¹ Yeni Kaplıca'nın inşaatı konusunda iki görüş bulunmaktadır. Kaynaklarda yapının, Kanuni Sultan Süleyman'ın Veziri ve damadı Rüstem Paşa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Ancak Yeni Kaplıca'nın yapıldığı yerde başka bir kaplıcanın bulunduğu ve Rüstem Paşa'nın Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği üzerine bu kaplıcanın yerine, bugünkü yapıyı inşa ettirdiği kaydedilmektedir. Bkz. M. Zillioğlu, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, Türkçeleştiren, Zuhuri Danışman, C.3, İstanbul, 1970, s.25-26; K. Kepecioğlu; *Bursa Hamamları*, İstanbul, 1943, s.18-19. Ancak, Bursa sicillerini (391 sayfa 42) kaynak olarak gösteren Kamil Kepecioğlu, Kütüphaneler Genel Direktörü Hasan Fehmi Turgal'ın bir yazısında yapıyı, 1549 yılında Bursa Kadısı Mollarapzade Apdölbaki Efendi'nin inşa ettirdiğini, daha sonra da Rüstem Paşa'ya takdim ettiğini belirtmektedir. Bkz. K. Kepecioğlu; *a.g.e.*, s.20; K. Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Levent, 1982, s.34; A. Tuna, *Bursa Yeni Kaplıca*, İstanbul, 1987, s.32. *Rüstem Paşa* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.II, İstanbul, 1999, s.549-550; Ş. Altundağ-Ş. Turan, "Rüstem Paşa" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, S.99, İstanbul, 1963, s.800-802; T. Gökbilgin, "Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar", *Tarih Dergisi*, S.VIII, İstanbul, 1956, s.11-50; A. Tuna, *a.g.e.*, s.23-28. Mollarapzade Abdölbaki

Bursa Yeni Kaplıca'daki Şam Tipi Çiniler

açıklığın üst kesiminde, üzerinde “*Bina-i Rüstem Dara*” yazılı bir kitabe vardır. Bu kitabe, araştırmacılara göre, ebcedle verilmiş bir inşa kitabesidir. Ebced hesabına göre 960 yılı hesaplanmaktadır. H. 960 yılı, M. 18 Aralık 1552 de başlar, 7 Aralık 1553 de sona erer². Ancak, bu kitabede ebced hesabı olduğuna ilişkin herhangi bir işaret yoktur³. Bu da bizi düşündürmektedir. Bununla birlikte Bursa Kadı Sicilleri’nde, Rüstem Paşa’nın 960 yılında Bursa’ya, Kerim Bey adında birini *bina emini* olarak yolladığı ve hamamı yaptırdığı belirtilmektedir⁴. Bütün bu bilgiler ışığında, kitabe dikkate alınırsa inşaatın 1553 de tamamlandığını, aksi takdirde hamamın, Rüstem Paşa’nın son derece etkin olduğu XVI. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiğini söyleyebiliriz.

Yeni Kaplıca’nın sıcaklık mekanında, “Şam Tipi” olarak adlandırılan İznik sıraltı teknikli çiniler bulunmaktadır. Günümüze nispeten sağlam ulaşan bu çiniler, Türk Çini Sanatı’nın kısa bir devresinde görülen ve mimaride pek tercih edilmeyen bir grup olma özelliği taşımaktadır⁵. Bu nedenle çinilerin kesin tarihleri belli olmamakla birlikte,

---

Efendi hakkında bilgi için bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman, C.1, İstanbul, Nisan 1996, s.102.

² Araştırmacılar ebcedle H. 960 yılını hesaplamışlar, ancak Miladi takvime çevirirken yalnızca 1552 yılını vermişlerdir (Bkz. K. Baykal, *a.g.e.*, s.33, 165; K. Kepecioğlu, *a.g.e.*, s.18; K. A. Bernard, *Bursa Banyoları “Kaplıca Risalesi”*, Türkçe’ye Çeviren; R. Ruşen Yücer, İstanbul, 1943, s.35; A. Tuna, *Bursa Yeni Kaplıca*, İstanbul, 1987, s.40.). Aslında, 960 yılının ilk günleri 1552 yılının son günlerine denk gelmektedir. Bu nedenle ebced hesabı dikkate alınırsa, yapının inşa tarihinin 1553 yılı olması gerekmektedir (Bkz. A. Gabriel, *Une Capitale Turque Brousse*, Bursa, Text I, Paris, 1958, s.170.).

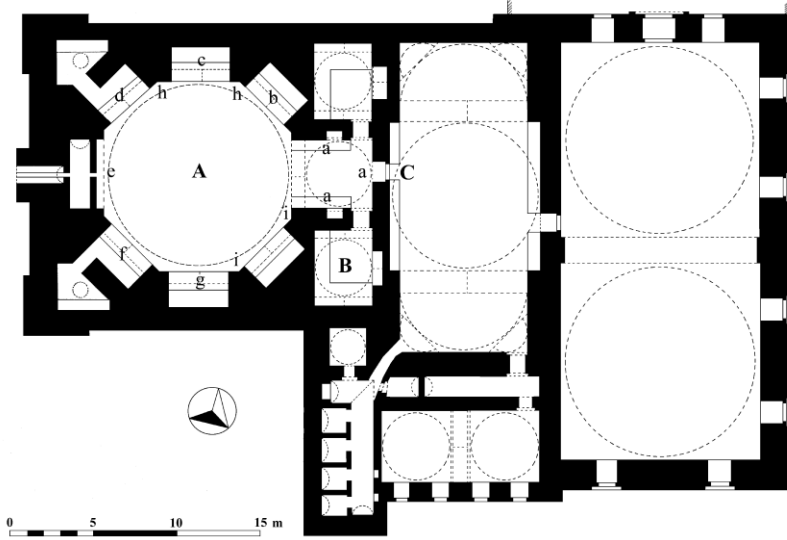
³ Kitabelerde ebced ile tarih düşürüleceği zaman genellikle bir işaret olur. Örneğin: *Hem didim tarihinin: Firdevs-i a’lâ cennete*”, “...Müverrih didi târihin: Hoş âbâd””, “..Ana tarihi ‘Rahmet ide Rahim’” gibi. Bilgi için bkz. İ. Yakıt, *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul, 1992; Hâfiz Hüseyin Ayvansârâyî, *Mecmuâ-i Tevarih*, Hazırlayanlar; F. Ç. Derin-V. Çabuk, İstanbul, 1985.

⁴ Bkz. K. Kepecioğlu, *a.g.e.*, s.18-19.

⁵ Kaynakların bir kısmında, Yeni Kaplıca’nın sıcaklığını süsleyen çinilerin, bu yapı için hazırlanmadığı, Bursa Timurtaş Paşa Hamamı (15. yy ilk yarısı) için yaptırılan çinilerin, harap olan yapıdan satın alınarak Yeni Kaplıca’ya getirildiği belirtilmektedir. Bkz. K. Baykal, *a.g.e.*, s.33; G. Öney “Şam Tipi” Adını Alan İznik Seramikleri, Çinileri ve Şam Örnekleri”, *Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, 25-27 Ekim/October 2000, Hatay, Iskenderun, C: II. Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s.459. Şayet bu çiniler Bursa Timurtaş Paşa Hamamı’ndan getirildiyse, 16. yüzyılın ilk yarısında görülen Şam Tipi İznik sıraltı çinileriyle, 15. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olan Bursa Timurtaş Paşa Hamamı arasında yüz yıllık bir zaman farkı doğmaktadır. “Şam tipi” çinileri, 15. yüzyılın ilk yarısına tarihleyemeyeceğimize göre, bu çinilerin Timurtaş Paşa Hamamı’na ait olması mümkün değildir. Belki, 16. yüzyılın ilk yarısında yapılan bir onarımda bu çiniler yapıya eklenmiş olabilir. Nitekim, kaynaklarda çok süslü olduğu belirtilen hamamın, 11 Muharrem 960 /1552 yılından itibaren boş kaldığı ve enkazının satıldığı (Rüstem Paşa’nın vekili Kerim Bey’e) söylenmektedir. Bkz. K. Kepecioğlu, *a.g.e.*, s.21 (K. Kepecioğlu kaynak olarak Bursa Sicillerini göstermektedir 25 sayfa 332, 345)

mor rengin artık görülmeye başladığı 1540 tarihleri ile çiçeklerde görülen üslup özelliklerine dayanılarak Yeni Kaplıca Hamamı'ndaki çiniler, Prof. Dr. Gönül Öney tarafından 1545'e tarihlendirilmektedir⁶.

Yeni Kaplıca, Semavi Eyice'nin yapmış olduğu hamam tipolojisine göre; "yıldızvari sıcaklıklı hamamlar" grubuna girmektedir⁷. Soyunmalık mekanı, büyük iki kubbe ile örtülmüştür. Ilıklık mekanında, ortadaki kare alanın üzeri kubbe ile kapatılmış ve mekan, yanlardan yarım kubbelerle genişletilmiştir. Ilıklığın kuzeydoğu köşesindeki açıklıktan traşlık ve tuvaletlere geçilmektedir. Sıcaklık mekanı sekiz eyvanlı, yıldızvari tiptedir. Giriş eyvanının iki yanında birer halvet vardır. Bu halvetlerden sağdakine "üşük terleten" adı verilmektedir ve bu mekan, hamamın en sıcak bölümüdür. Sıcaklığın ortasında oldukça büyük ve derin bir havuz bulunmaktadır. Yapı taş ve tuğla ile almaşık düzende inşa edilmiştir⁸ (Plan 1) (Res. 1).

Plan 1- Bursa Yeni Kaplıca (A. Gabriel'den işlenerek).

⁶ G. Öney, *a.g.m.*, s.459.

⁷ Bkz. S. Eyice, "İzmit'te Büyük Hamam' ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", *Tarih Dergisi*, XI, 1960, s.110-111.

⁸ Yapının mimari özellikleri için bkz. A. Gabriel, *a.g.e.*, s.170-171; H. Wilde, *Brussa*, Berlin, 1909, s.97-102; K. Klinghardt, *Türkische Bäder*, Mit 85 Abbildungen und Einer Karte, Stuttgart, 1927, s.57-59; H. Glük, *Probleme des Wölbungsbaues*, I, (Die Bäder Konstantinopels), Wien, 1921; A. Tuna, *a.g.e.*, s.33-38.

Yapının Cini Süslemeleri:

“Mavi-beyaz” sıraltı teknikli çinilerin bir alt grubu olarak niteleyebileceğimiz “Şam Tipi” çiniler, sıraltı tekniğinin son derece kaliteli örnekleridir. Şam’da yer alan yapıların süslenmesinde benzer çiniler kullanılmıştır⁹. Bundan dolayı, ilk yayınlarda “Şam tipi” olarak adlandırılmışlardır¹⁰. Bu grup çinilerin yapım merkezi eski kaynaklarda tartışmalıdır ve Şam, İznik, Kütahya, İstanbul gibi farklı merkezler üretim yeri olarak verilmiştir¹¹. Ancak bu çiniler, Suriye çinilerinden daha erken döneme tarihlendirilmektedir ve mavi-beyaz olarak adlandırılan sıraltı teknikli çini ve seramiklerin devamı olarak İznik’te üretilmişlerdir¹².

“Şam tipi” olarak adlandırılan çinilerde motifler, mavi-beyaz çinilerde olduğu gibi, genellikle beyaz zemin üzerine işlenmiştir. Ancak bu gruba ait örneklerde, mavi tonlarının yanı sıra, eflatun ile fıstık veya zeytin yeşili renkler de kullanılmıştır. Kontürlerin yeşile çalan siyah bir renkle verildiği dikkati çeker. Süslemelerde, lale, sümbül, karanfil, gül, enginar gibi realist çiçekler, dallar ile balık pulu ve Uzak Doğu etkili motifler yoğun olarak görülmektedir.

İznik’te yapılan kazılar sonucu, bu gruba ait bol miktarda kullanım seramiği ortaya çıkarılmıştır. Ancak çini son derece azdır. Anadolu’da “Şam tipi” çinilerle bezenmiş iki yapı tespit edilebilmiştir. İstanbul Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii (1551)¹³ ile Bursa Yeni Kaplıca Hamamı (XVI. yüzyılın ilk yarısı), bu gruba ait çinilerle bezenmiş nadir örneklerdendir. Seramik üretiminin bolluğuna karşın, çini örneğinin azlığı düşündürücüdür. Pastel renklerin kullanıldığı bu gruba ait örnekler, muhtemelen renklerinin matlığı nedeniyle mimari süslemede tercih edilmemiştir¹⁴. XVI. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlayan bu grup seramikler, çok kaliteli örnekler ortaya

---

⁹ Şam Süleymaniye Camii (1554-60), Şam Derviş Paşa Camii (1579), Şam Sinaniye Camii (1586) ve Şam Mustafa Paşa Zaviyesi (1586) gibi yapıların süslenmesinde, bu grup çinilerin benzerleri kullanılmıştır. Bilgi için bkz. G. Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul, 1976, s.69.

¹⁰ Bkz. K. Walzinger-C. Watzinger, *Damaskus die Islamische Stadt*, Berlin-Leipzig, 1924;

¹¹ Bilgi için bkz. F. R. Martin, “The True Origin of The So-Called Damascus-Ware”, *Burlington Magazine*, XV, 1909, s.269; K. Otto-Dorn, *Türkische Keramik*, Ankara, 1957, s.149-160; O. Aslanapa, *Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri*, İstanbul, 1949, s.86; O. Aslanapa-Ş. Yetkin-A. Altun, *İznik Çini Fırınları Kazısı, II. Dönem 1981-88, İstanbul, 1989*; N. Atasoy-J. Raby, *İznik Seramikleri*, London, 1989, s.128-144.

¹² G. Öney, *a.g.m.*, s.457.

¹³ Bilgi için bkz. Ş. Yetkin, “İstanbul’da Silivrikapı’daki Hadım İbrahim Paşa Camii’nin Çinilerindeki Özellikler”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. XIII, İstanbul, 1988, s.199-211; Ş. Yetkin, “Hadım İbrahim Paşa Camii Çinileri”, *İlgi*, Yıl. 20, S. 45, İstanbul, 1986, s.22-26.

¹⁴ Bilgi için bkz. O. Aslanapa-Ş. Yetkin-A. Altun, *a.g.e.*, s.27.

koymasına karşın oldukça kısa bir süre kullanılmış, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren yerini, “kırmızılı sıraltı teknikli İznik çinileri”ne bırakmıştır.

Yeni Kaplıca'nın sıcaklık mekanının bütün duvarları, yaklaşık 2 metre yüksekliğe kadar çinilerle bezenmiştir (Plan 1/A). Ayrıca, giriş eyvanının doğusunda yer alan halvetin duvarları da çinilerle kaplıdır (Plan 1/B). Günümüze ulaşamamış olmasına karşın, batı köşede yer alan halvetin de çinilerle kaplı olduğu bilinmektedir¹⁵. Sıcaklığa girişi sağlayan açıklığın üzerinde çini bir kitabe vardır (Plan 1/C). Hamamdaki çinilerin büyük bir kısmı tahrip olmuştur. Ancak, son derece kaliteli bir hamura ve işçiliğe sahip olan bu çiniler, göz alıcı özelliklerini halâ korumaktadırlar.

Sıcaklığın duvarlarını kaplayan çiniler altıgen formludur. Bu çiniler, üstte dikdörtgen bir bordürle sınırlanmaktadır. Altıgen çini plakalarda, sekiz ayrı süsleme kompozisyonu görülmektedir. Mavi, beyaz, firuze, eflatun ve yeşil renklerin kullanıldığı bu süslemelerin tamamı bitkiseldir.

Süslemeler, sıcaklık mekanı duvarlarında genellikle gruplar halinde yer almaktadır. Bu nedenle, süsleme kompozisyonlarını anlatırken, bu tarz süslemenin en yoğun olarak görüldüğü alanları da belirtmeyi uygun gördük.

Altıgen çini plakalar üzerinde görülen kompozisyonlar:

Desen 1: Süslemede, altıgen çini plakanın köşelerinden, merkeze doğru uzanan ve atlamalı olarak yerleştirilmiş, firuze renkli selvi ya da kozalak diyebileceğimiz motiflerle, lacivert renkli sümbül motifleri görülmektedir. Bu motiflerin aralarında, eflatun renkli laleler ve yapraklı küçük mine çiçekleri bulunmaktadır. Mine çiçekleri ile yapraklar, yeşil renkli olarak verilmiştir (Plan 1/a) (Şek. 1) (Res. 2).

Desen 2: Bu süslemede, lacivert ve eflatun renkli hatailer, firuze renkli rumilerin aralarına yerleştirilmiştir. Altıgenin kenarlarında da aynı motifler tekrarlanmış, böylece sonsuzluk prensibinin hakim olduğu izlenimi verilmiştir. Süslemenin merkezinde firuze renkli lotus motifleri görülmektedir. İnce dallarla birbirlerine bağlanan motiflerin aralarına, irili ufaklı, lacivert renkli yapraklar yerleştirilmiştir (Plan 1/b,e) (Şek. 2) (Res. 3).

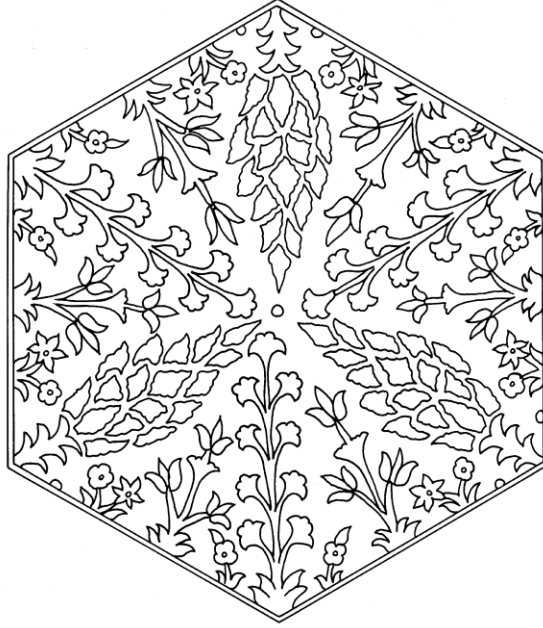
Desen 3: Çiçek açmış meyve ağacı kompozisyonunun işlendiği bu süslemede, küçük çiçekler, yapraklar ve dallar görülmektedir. Kalın bir gövdeden çıkan dallar, altıgenin bütün yüzeyine yayılmıştır. Lacivert renkli bu dalların üzerinde çiçekler ve yaprakların oluşturduğu bir kompozisyon bulunmaktadır (Plan 1/c) (Şek. 3) (Res. 4).

---

¹⁵ Bilgi için bkz. A. Tuna, *a.g.e.*, s.36.

Bursa Yeni Kaplıca'daki Şam Tipi Çiniler

Desen 4: Çiçek açmış meyve ağacı kompozisyonunun tekrar edildiği süslemeye bir hançer yaprağı eklenmiştir. Orta eksen üzerinde yer alan hançer yaprağı, dalların arasında dolaşmaktadır (Plan 1/c).

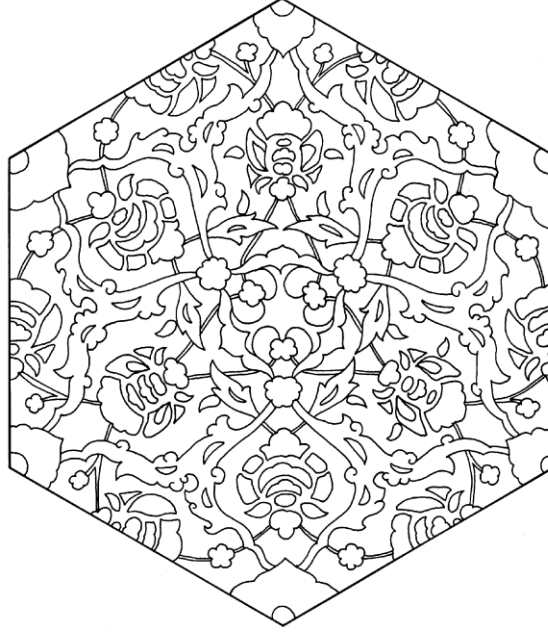

Şek. 1- Sıcaklığın duvarlarında yer alan çini süslemelerden.

Desen 5: Bu süslemenin merkezinde, sapsarı alttan birbirine bitişen palmet dizisinin oluşturduğu bir madalyon yer almaktadır. Madalyonu, büyük şemse motifleri çevreler. Bu motiflerin içerisi, beyaz renkli Çin bulutları ile dolgulandırılmıştır. İçi firuze renkli olan şemse motifleri, adeta palmet motifi biçimine dönüştürülmüştür. Aralarda ise lacivert renkli küçük hatai çiçekleri dikkati çekmektedir (Plan 1/d) (Şek. 4) (Res. 5).

Desen 6: Süslemede, altıgenin köşelerine denk gelecek şekilde, merkezde yer alan gül çiçeğinin etrafına, birer hatai motifi yerleştirilmiştir. İnce dalların üzerinde bulunan hatai motifleri, lacivert ve yeşil renklidir. Ayrıca, bu ince dalların üzerinde, küçük güllerle, hançer yaprakları da görülmektedir. Dallar, yarım daire şeklinde kıvrımlar oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir. Böylece hareket kazandırılan çiçek ve yapraklar, merkezdeki çiçeğin etrafında dönüyormuş izlenimi yaratmaktadır (Plan 1/f) (Şek. 5) (Res. 6).

Sevinç Gök

Şek. 2- Sıcaklığın duvarlarında yer alan çini süslemelerden.

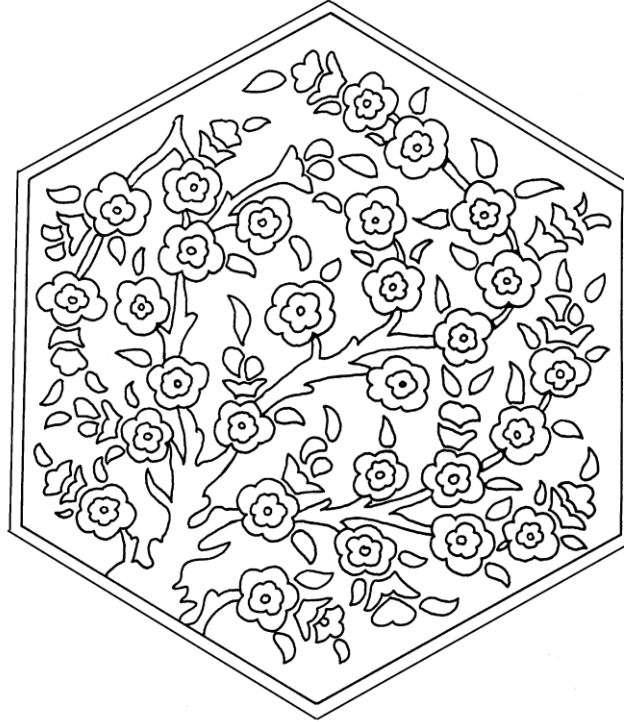
Desen 7: Bu süslemede, üç büyük lale motifi, karşılıklı iki sümbül dalı ile çevrelenmiştir. Lale motiflerinden ortada yer alanı lacivert, yanlara doğru açılan diğer ikisi ise yeşil renklidir. Ortada yer alan lale motifinin yanlarında, firuze renkli, kıvrımlı ve iri yapraklı dallar üzerine yerleştirilmiş, patlıcan moru renkli karanfiller de görülmektedir (Plan 1/g, h) (Şek. 6) (Res. 7).

Desen 8: Süslemede, altıgen çininin kenarlarından merkeze doğru uzanan ve atlamalı olarak yerleştirilmiş, lale ile sümbül motifleri görülmektedir. Küçük mine çiçekleri ve yaprakların da yer aldığı süslemede motifler, iri yapraklarla birbirlerinden ayrılmışlardır. Lale motifleri patlıcan moru renklidir. Sümbüller ve iri yapraklar ise lacivert ile renklendirilmiştir. Süslemenin ortasında altı yapraklı, küçük bir çiçek bulunmaktadır (Plan 1/i) (Şek. 7) (Res. 8).

Altıgen çini plakaları sınırlayan bordürde; firuze renkli palmet benzeri iri motifler vardır. Bunların içleri ve kenarları, ince dallarla birbirlerine bağlanmış lacivert renkli, küçük mine çiçekleriyle bezenmiştir. Desen, alttan ve üstten kobalt mavisi bir şeritle çevrelenmiştir (Şek. 8) (Res. 9).

Bursa Yeni Kaplıca'daki Şam Tipi Çiniler

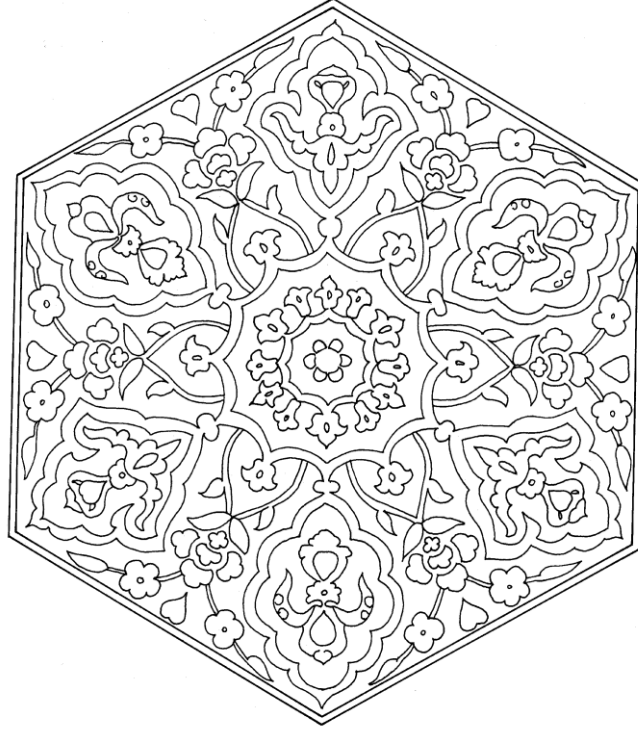
Sıcaklık mekanının kuzeydoğu köşesinde yer alan halvetin duvarları, 2 metre yüksekliğe kadar fîruze renkli altıgen çinilerle kaplanmıştır. Bu çinilerin aralarında, siyah altıgen çini plakalar da görülmektedir. Altıgen çiniler üstten, siyah renkli dikdörtgen bir bordür ile sınırlanmıştır (Plan 1/B) (Res. 10).

Şek. 3- Sıcaklığın duvarlarında yer alan çini süslemelerden.

Sıcaklık mekanına geçişi sağlayan açıklığın üzerindeki çini kitabe, mavi-beyaz sıraltı tekniğiyle işlenmiştir. Motifler ve yazılar, lacivert zemin üzerine, beyazla verilmiştir. Yazının dışında, palmet, rumi ve küçük yaprakların yer aldığı süslemede, XV. yüzyıl mavi-beyaz “Haliç işi” seramiklerinde olduğu gibi, spiral dallar ile bu dalların üzerinde çengel yapraklar, küçük palmetler ve rumiler görülmektedir (Plan 1/C) (Res. 11).

Şek. 4- Sıcaklığın duvarlarında yer alan çini süslemelerden.

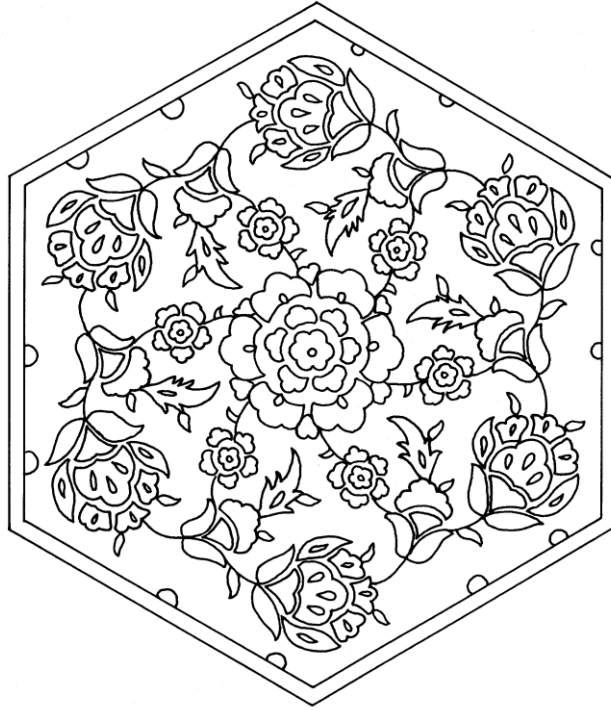
Hamamları ve kaplıcalarıyla ünlü Bursa'da çini bezemeli başka hamam tespit edemedik. Anadolu Selçukluları döneminden Kayseri Hunad Hatun (Mahperi) Külliyesi Hamamı (1236-1238) çinilerle süslenmiştir¹⁶. Alara Kalesi Kasrı'nın Hamamı'nda da (1224-1225) parçalar halinde çiniler bulunmuştur¹⁷. Ayrıca Kubad-Abad Kız Kalesi Hamamı ile Büyük Saray'ın bitişiğinde 2001 kazısında bulunan hamam kalıntısında çini

¹⁶ Bilgi için bkz. Y. Önge, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara, 1995, s.194-195, Res.18-24; E. Yurdakul, "Son Buluntulara Göre Kayseri'deki Hunat Hamamı", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.II, Ankara, 1971, s. 146-147, Res.15-26; G. Öney, *a.g.e.*, s.47; R. Bozer, "Kayseri Hunad Hatun Hamamı Çinileri", *Sanat Tarihi Dergisi*, S. 14 / 1, İzmir, 2005, s.1-27.

¹⁷ Bkz. Y. Önge, *a.g.e.*, s.167-168, Res.19; Ş. Yetkin, "Sultan I. Alâeddin Keykubat'ın Alara Kalesi Kasrının Hamamındaki Freskler", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.III, İstanbul, 1970, s.87, Res.23; Y. Önge, "Alanya ve Alara Kalelerindeki Selçuklu Hamamları", *Antalya 3. Selçuklu Semineri Bildirileri, 10-11 Şubat 1989*, İstanbul, 1989, s.119-118.

Bursa Yeni Kaplıca'daki Şam Tipi Çiniler

süslemeler yer almaktadır¹⁸. Bu çiniler, Selçuklu saraylarındaki çinilerle benzer özellikler gösteren, sıraltı teknikli çinilerdir. İstanbul Çinili Hamam'da (1540-1546) yer alan çiniler ise mavi-beyaz sıraltı tekniklidir. Yeni Kaplıca'daki çiniler, desen açısından İstanbul Çinili Hamam'da (1540-1546) yer alan örneklerle son derece benzer kompozisyonlara sahiptir¹⁹. Verdiğimiz bu örneklerin dışında çeşitli saray hamamlarının da –Edirne Sarayı Harem Hamamı²⁰ gibi- çinilerle bezendiği, ancak bu sarayların ya da yapıların yok olduğu bilinmektedir.

Şek. 5- Sıcaklığın duvarlarında yer alan çini süslemelerden.

¹⁸ R. Arık, *Kubad Abad, Selçuklu Saray ve Çinileri*, İstanbul, 2000, s.192, Res.259-260; R. Arık, “Kubadabad 2001 Yılı Kazı Çalışmaları”, 24. Kazı Sonuçları Toplantısı (27-31 Mayıs 2002, Ankara), C.1, Ankara, 2003, s.299-306, Res.7-12.

¹⁹ Bilgi ve desenler için bkz. Ş. Yetkin, “İstanbul'da Çinili Hamamın Çinileri”, *Kültür ve Sanat Dergisi*, Yıl. 1, S. 1, Aralık 1988, s.26-31.

²⁰ Bkz. T. Ölez, “Edirne Sarayları Çinileri Üzerine”, *Vakıflar Dergisi*, S.X, Ankara, 1973, s.299.

Sevinç Gök

Erken Osmanlı dönemi yapılarında görülen bitkisel motifler, Anadolu Selçukluları dönemi örneklerine nazaran daha realist özellikler taşırlar. Palmet, rumi ve lotus motiflerinin yanı sıra, hatai, şakayık, rozet çiçekler ve sarmaşıklar süslemelerin hemen hemen hepsinde kullanılmıştır. XVI. yüzyıl Klasik Osmanlı dönemi eserlerinde ise, Uzak Doğu etkili, Çin bulutları ve yapraklar ile kırmızılı İznik sıraltı çinilerinin karakteristiği haline gelen, natüralist üslupta işlenmiş, karanfil, sümbül, lale, gül, zambak, kasımpatı, nar çiçeği ve bahar dalları gibi motifler sevilerek kullanılmıştır.

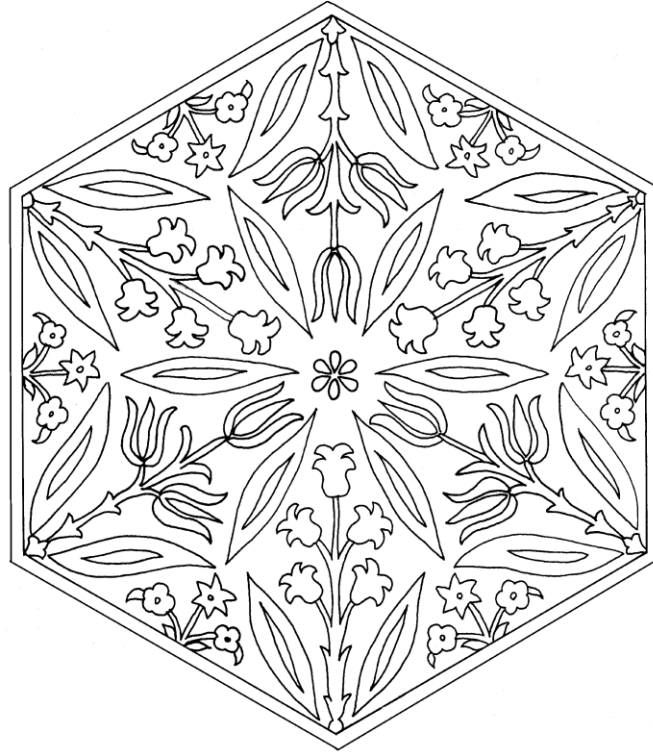
Şek. 6- Sıcaklığın duvarlarında yer alan çini süslemelerden.

Yeni Kaplıca Hamamı'ndaki çinilerde karanfil motifi, son derece başarılı bir şekilde uygulanmıştır (Şek. 6). Karanfil motifinin, İstanbul Hürrem Sultan Türbesi (1558), İstanbul Rüstem Paşa Camii (1561), Edirne Selimiye Camii (1571-1574) gibi Osmanlı dönemi yapılarının çini süslemelerinde yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir²¹.

²¹ Bkz. N. Sinemoğlu, "Onaltı Yüzyıl Çinilerinde Motif Zenginliği", *Şerare Yetkin Anısına Çini Yazıları*, İstanbul, 1996, s.134; Y. Demiriz, *Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler*, İstanbul, 1996, s.353-354.

Bursa Yeni Kaplıca'daki Şam Tipi Çiniler

Çini ve seramiklerde, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan sümbül motifinin ilk örneklerini ise İstanbul Rüstem Paşa Camii'nde (1561) görmekteyiz²². Natüralist bir üslupta işlenen sümbül motifi, bütün örneklerde, dört taç yapraklı olarak işlenmiştir²³. Bu motif, genellikle bir sap üzerinde ve bağımsız olarak verilir²⁴. Yeni Kaplıca Hamamı'nda da sümbül motifinin güzel örneklerini görmekteyiz (Şek. 1, 6, 7).

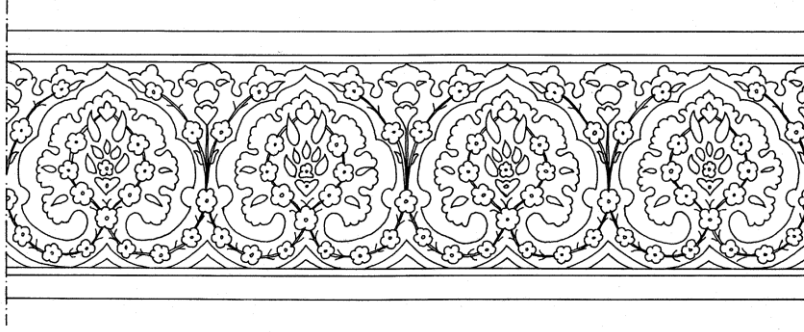
Şek. 7- Sıcaklığın duvarlarında yer alan çini süslemelerden.

²² Bilgi için bkz. Ş. Yetkin, "İstanbul Rüstem Paşa Camii Çinileri Üzerinde Bazı Gözlemler ve Saray Nakkaşlarının Bu Çiniler Üzerindeki Etkisi", *Kültür ve Sanat*, Y.1, S.4, Aralık 1989, s.15-22.

²³ N. Sinemoğlu, *a.g.m.*, s.134.

²⁴ Sümbül motifi hakkında geniş bilgi için bkz. Nurhan Atasoy, "Türklerin Tutkun Olduğu Çiçeklerden Biri: Sümbül", *Sandoz Bülteni*, Yıl.10, S.40, 1990, s.9-17; Y. Demiriz, *a.g.e.*, s.365-366.

XVI. yüzyılın çiçek repertuarında bulunan bir diğer çiçek ise lale motifidir. Oldukça fazla çeşidi olan lale motifi, genellikle natüralist üslupta, beyaz zemin üzerine kırmızı yada mavi renklerle işlenmiştir²⁵. Lale motifi, Yeni Kaplıca Hamamı'nda, son derece güzel bir şekilde işlenmiştir (Şek. 6, 7). Klasik Osmanlı döneminde sevilerek kullanılan bu motif, bir çok yapının bitkisel kompozisyonlarına renk katmıştır²⁶.

Şek. 8- Sıcaklığın duvarlarında yer alan çini bordür.

Bahar açmış meyve ağacı olarak da tanıtılabileceğimiz bahar dalları, XVI. yüzyılda başlayan natüralizm akımının başarılı örneklerinden biridir. En erken örneklerini İstanbul Hürrem Sultan Türbesi'nde (1550-1557) gördüğümüz bu motif, bir çok Klasik Osmanlı yapısında sevilerek kullanılmıştır²⁷. Bursa Yeni Kaplıca Hamamı'nın süslemelerinde bahar dallarının mütevazı bir örneği ile karşılaşmaktayız (Şek. 3).

Osmanlı süsleme sanatında kullanılan çam kozalağı ya da selviye benzeyen motiflere, Anadolu Selçuklu döneminde de rastlanmaktadır²⁸. Genel olarak, alt tarafı şişkin, yüzeyi ise, balık pulu gibi üst üste binen pullarla süslenmiş bir motiftir²⁹. Yeni Kaplıca Hamamı'nda selvi ya da kozalak motifi diyebileceğimiz örnekler, süslemeye zenginlik katmaktadır (Şek. 1).

²⁵ N. Sinemoğlu, *a.g.m.*, s.130.

²⁶ Bilgi için bkz. N. Sinemoğlu, *a.g.m.*, s.128-131; Y. Demiriz, *a.g.e.*, s.355-357; Mehtap Ülkücü, "Selimiye Camii Lale Motifleri", *Antik-Dekor*, S.11, İstanbul, 1991, s.34-44; F. Dayıgil, "İstanbul Çinilerinde Lale II", *Vakıflar Dergisi*, S.II, 1942, s.223-232.

²⁷ Bilgi için bkz. Y. Demiriz, "Türk Sanatında Bahar Açmış Meyve Ağacı Motifi", *Birinci Milli Türkoloji Kongresi, 1978, Tebliğler*, İstanbul, 1980, s.387-400; Y. Demiriz, *a.g.e.*, s.335-336.

²⁸ Bkz. R. Arık, *a.g.e.*, s.93, Res.86.

²⁹ Bilgi için bkz. C. E. Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul, 1983, s.1126.

Bursa Yeni Kaplıca'daki Şam Tipi Çiniler

16. yüzyılın ortalarından itibaren görülmeye başlayan natüralist üslupta işlenmiş olan çiçeklerle bezeli kompozisyonlar, kitap, halı, kumaş, tezhip v.b. sanat dallarında olduğu gibi çini süslemeye de damgasını vurmuştur. Özellikle Topkapı Sarayı'nda yer alan nakkaşhane, birçok süsleme dalının ana merkezi olmuştur. Böylece saray denetimde işlenen motiflerde üslup birliği sağlanmıştır. Özellikle natüralist üslupta işlenmiş çiçeklerle bezeli tezhip örnekleri, çini süslemeyle oldukça benzerdir³⁰. Bu durum, Topkapı Sarayı'nın, devletin idare edildiği bir merkez olmasının yanı sıra sanatı da yönlendiren bir kurum olduğunu ortaya koymaktadır.

Yeni Kaplıca Hamamının sıcaklığının duvarlarını kaplayan ve yüzyıllardır maruz kaldıkları yoğun buhar ve kükürte direnen bu çiniler, umarız uzun yıllar, bu güzel hamamı süslemeye devam eder³¹.

---

³⁰ Y. Demiriz, *a.g.e.*, s. 280, 389.

³¹ Hamamın içindeki yoğun buhar nedeniyle çinilerin çok net fotoğraflarını alamadık.

Sevinç Gök

Özet

Yeni Kaplıca Hamamı'nda "Şam Tipi" olarak adlandırılan İznik sıraltı teknikli çiniler kullanılmıştır. Günümüze nispeten sağlam ulaşan bu çiniler, Türk Çini Sanatı'nın kısa bir devresinde görülen ve mimaride pek tercih edilmeyen bir grup olma özelliği taşımaktadır.

Yeni Kaplıca Hamamı'nın sıcaklık mekanının bütün duvarları, yaklaşık 2 metre yüksekliğe kadar çinilerle bezenmiştir. Ayrıca, giriş eyvanının doğusunda yer alan halvetin duvarları da çinilerle kaplıdır. Günümüze ulaşmamış olmasına karşın, batı köşede yer alan halvetin de çinilerle kaplı olduğu bilinmektedir. Sıcaklığa girişi sağlayan açıklığın üzerinde çini bir kitabe vardır. Hamamdaki çinilerin büyük bir kısmı tahrip olmuştur. Ancak, son derece kaliteli bir hamura ve işçiliğe sahip olan bu çiniler, göz alıcı özelliklerini halâ korumaktadırlar.

Hamamın sıcaklığının duvarlarını kaplayan çiniler altıgen formludur. Bu çiniler, üstte dikdörtgen bir bordürle sınırlanmaktadır. Altıgen çini plakalarda, sekiz ayrı süsleme kompozisyonu görülmektedir. Mavi, beyaz, firuze, eflatun ve yeşil renklerin kullanıldığı bu süslemelerin tamamı bitkiselidir.

Anahtar Kelimeler: "Şam Tipi" Çiniler, Sıraltı, Hamam, Yeni Kaplıca, Bitkisel süsleme.

Abstract

In the New Spa Hamam, İznik under glazed tiles called "Damascus type" were used. These tiles relatively good in condition today were seen in a short period of time in Turkish tile art and were not favorite group of tiles in architecture.

The walls of the caldarium of the New Spa Hamam are covered with tiles up to 2 meters. The walls of the sudatorium located on the east of the entrance iwan are also covered with tiles. It is know that the wall of the sudatorium located on the west was also covered with tiles although they could not survive. Over the opening providing an entrance to the caldarium there is a tile inscription. Most of the tiles in the hamam were destroyed. However these tiles, which are of very good quality clay and craftsmanship, still have their outstanding features today.

The tiles covering the walls of caldarium are octagonal. These tiles are of rectangular border. Eight different decorative compositions are seen on the octagonal tile plates. All of these ornaments are floral in blue, white, turquoise and green.

Key-words: "Damascus Group" Tiles, Underglaze, Hamam (Turkish bath), Yeni Kaplıca, Floral ornament.

Bursa Yeni Kaplıca'daki Şam Tipi Çiniler

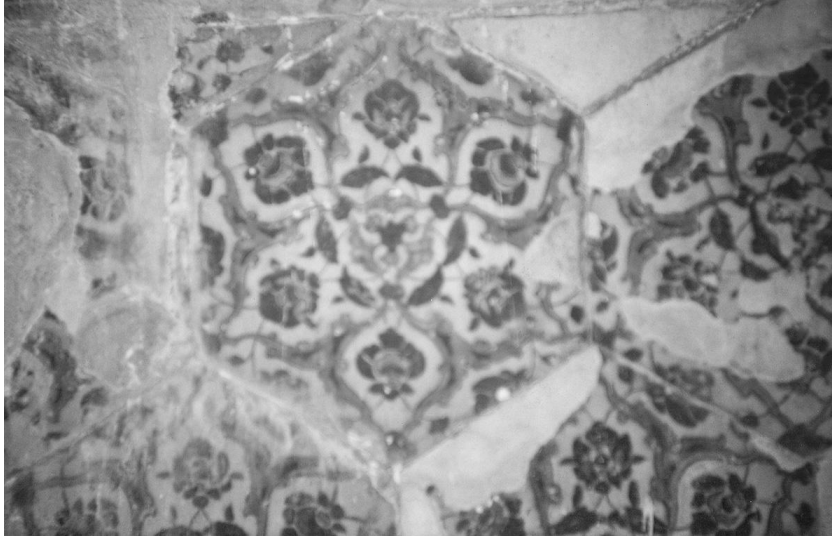
Res. 1- Bursa Yeni Kaplıca. Genel görünüş (E.Ü. Sanat Tarihi Bölümü Arşivi'nden).

Res. 2- Bursa Yeni Kaplıca. Sıcaklık mekanının duvarlarında yer alan çini süslemelerden.

Sevinç Gök

Res. 3- Bursa Yeni Kaplıca. Sıcaklık mekanının duvarlarında yer alan çini süslemelerden.

Res. 4- Bursa Yeni Kaplıca. Sıcaklık mekanının duvarlarında yer alan çini süslemelerden.

Bursa Yeni Kaplıca'daki Şam Tipi Çiniler

Res. 5- Bursa Yeni Kaplıca. Sıcaklık mekanının duvarlarında yer alan çini süslemelerden.

Res. 6- Bursa Yeni Kaplıca. Sıcaklık mekanının duvarlarında yer alan çini süslemelerden.

Sevinç Gök

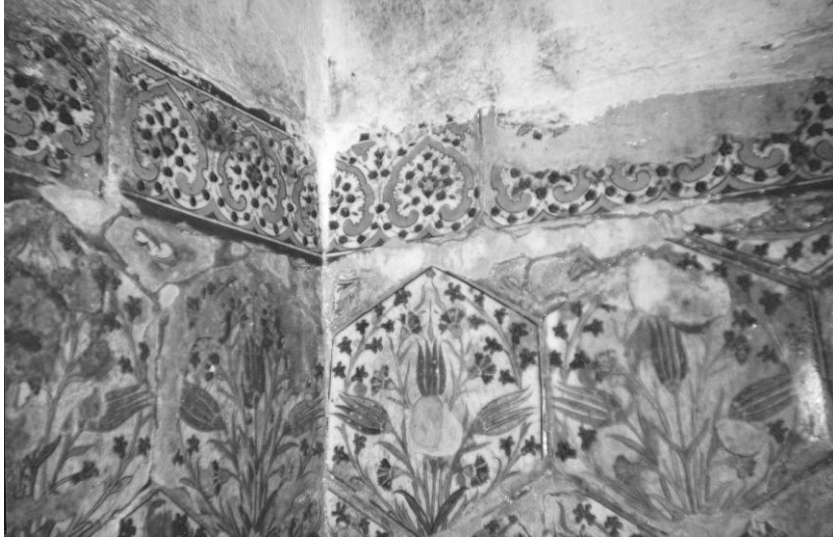

Res. 7- Bursa Yeni Kaplıca. Sıcaklık mekanının duvarlarında yer alan çini süslemelerden.

Res. 8- Bursa Yeni Kaplıca. Sıcaklık mekanının duvarlarında yer alan çini süslemelerden.

Bursa Yeni Kaplıca'daki Şam Tipi Çiniler

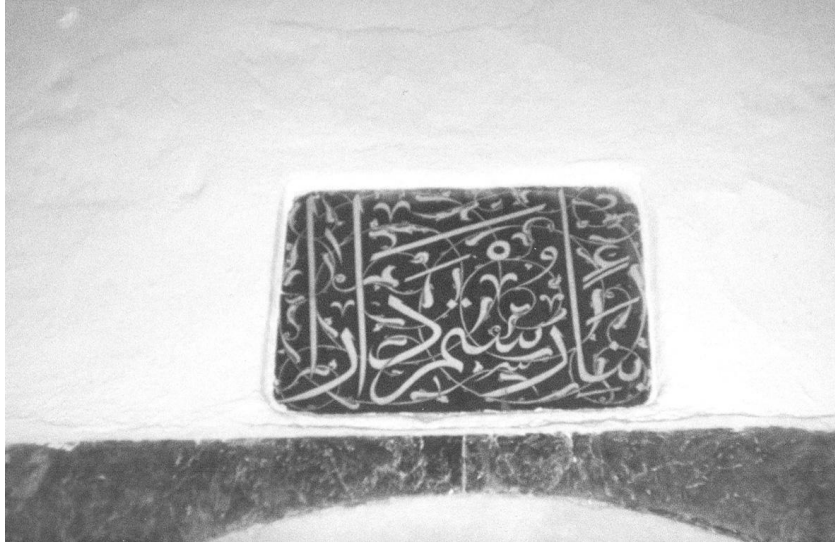

Res. 9- Bursa Yeni Kaplıca. Sıcaklık mekanının duvarlarında yer alan çini süslemelerden.

Res. 10- Bursa Yeni Kaplıca. Sıcaklık mekanının kuzeydoğu köşesinde yer alan halvetin duvarlarındaki çiniler.

Sevinç Gök

Res. 11- Bursa Yeni Kaplıca. Sıcaklık mekanına geçişi sağlayan açıklığın üzerindeki çini kitabe.